

Mr. G. Spong

De rechtsstaat in Suriname:
een cadeau of een fata morgana?

Inleiding

1. Aan Albert Einstein wordt het citaat toegeschreven: ‘The world will not be destroyed by those who do evil, but by those who watch them without doing anything’. Dit citaat stemt tot nadenken over de vraag of juristen, zoals advocaten, officieren van justitie en rechters, als het erop aan komt bereid zijn zich met rechte rug en moed te verzetten tegen onrecht.

In Suriname hebben advocaten die zich verzetten tegen onrecht dat met de dood moeten bekopen. Kenneth Gonçalves, Harold Riedewald, John Baboeram en Eddy Hoost zijn door Bouterse en trawanten door middel van een vuurpeloton geëxecuteerd. Wetende van deze gruwelijke moordpartij, bleef het Surinaamse OM nagenoeg achttien jaar lang passief. Daarmee ontmaskerde het zichzelf als een organisatie van collaborerende juristen en werd het een radertje in de staatsterreurmachine van Bouterse. Men was niet bereid een prijs voor beroepsmatige integriteit en rechtvaardigheid te betalen.

Begripsomschrijving rechtsstaat

2. Tegen deze achtergrond is heel wat af gefilosofeerd over het begrip rechtsstaat. Zo luidde het redactioneel commentaar in dagblad Trouw d.d. 30 januari 2024 dat Suriname alsnog als rechtsstaat faalt. “Zolang de voormalig president van Suriname zich ergens kan verschuilen, zakt het land alsnog voor de test. Van een goed functionerende rechtsstaat is

dan geen sprake.”

In dit commentaar wordt verder opgemerkt dat het onwaarschijnlijk is dat Desi Bouterse geheel op eigen kracht onvindbaar kan blijven voor de autoriteiten. Het ligt – aldus Trouw – voor de hand dat hij bescherming geniet van invloedrijke mensen, of op zijn minst is geholpen door deze personen.

3. Dit prikkelend commentaar plaatst ons voor de vraag of het functioneren van de rechtsstaat staat of valt met invloedrijke personen en zo ja, wie dan zoal dit enigszins mysterieuze predicaat verdient dan wel daarvoor in aanmerking komt.

4. Wat is nu te verstaan onder dit begrip “rechtsstaat”, dat ook zoveel is gebruikt door politieke partijleiders in Nederland. Hoe belangrijk het begrip rechtsstaat voor ons allemaal is, blijkt uit het gegeven dat de regeringen van de landen van de Raad van Europa blijkens de preambule bij het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de Mens (EVRM) van oudsher gebonden zijn aan de zogeheten “rule of law”. Deze “rule of law” is synoniem voor het begrip rechtsstaat. De Franse omschrijving ervan luidt: “état de droit”. Over de eminente betekenis van de rechtsstaat is verder sprake van internationale consensus.¹
De meest gangbare begripsomschrijving luidt nu dat een ieder zich in een rechtsstaat aan de wet moet houden en dat het in beginsel de taak van de onpartijdige en onafhankelijke rechter is om die rechtsstaat te verwezenlijken.

¹ Vgl. Thom Bingham, *The rule of Law*, Londen, Penguin Books 2011, pg. 6 e.v.

5. Helemaal waterdicht is dit systeem ook weer niet. Want er kan wel een onafhankelijke, integere rechter zijn, maar van een rechtsstaat is geen sprake als die rechter een dubieuze of ronduit schandelijke wet moet toepassen. Dat hebben we in Suriname met de faliekant foute amnestiewetgeving gezien. Het begrip rechtsstaat is dus niet zozeer een “hebbedingetje” van invloedrijke personen, maar vooral van integere wetgeving, integere rechters en integere vervolgingsambtenaren. Dit illustere rechtsstaat trio zal ik in deze lezing betrekken.

Geschiedenis 8 december 1982

6. In de nacht van 7 op 8 december 1982 werden vijftien prominente Surinamers op brute wijze gearresteerd en overgebracht naar Fort Zeelandia, destijds een militair hoofdkwartier. Het ging om wetenschappers, journalisten, advocaten, zakenlieden en militairen. Binnen twaalf tot achttien uur waren ze dood. Geëxecuteerd. Volgens getuigen nadat ze hun doodvonnis kort tevoren door de bevelhebber van het leger, Desi Bouterse, hadden horen uitspreken. Vanuit hun gemeenschappelijk cel werden ze een voor een voor hem geleid. Nadat ze hun doodsvonnis te horen hadden kregen, werden de meesten eerst gemarteld. Daarna werden ze op een van de bastions van het fort, Bastion Veere, doodgeschoten. De kogelgaten zitten daar nog in de muur. Op 9 december kregen de nabestaanden de lijken te zien en bazuinde Bouterse ‘a avonds op tv het fabeltje rond dat de gevangenen op de vlucht waren doodgeschoten. Zowel de krijgsraad als het Hof van Justitie hebben inmiddels de vloer aangeveegd met deze kletspraat.

7. In 2000 was Bouterse, die in 1980 een staatsgreep pleegde, 20 jaar aan de macht. En al was er sinds 1987 een broze burgerregering, en ook al wisselde Bouterse's formele functie zo nu en dan (in mei 2000 werd hij parlements lid, in augustus 2010 president), feitelijk had hij alle macht in handen. Naast de burgerregering werd met moord en intimidatie een ordinair schrikbewind gevoerd. Zo werd in 1990 politie-inspecteur Herman Gooding vermoord, die onderzoek verrichtte naar het bloedbad in het dorp Moiwana in 1986, waarbij 39 mensen, vooral vrouwen en kinderen, waren omgebracht door het Surinaamse leger. Het Surinaamse OM heeft tot op de dag van vandaag niemand vervolgd voor de moord op Gooding of voor de moorden in Moiwana. Dit verzuim is niet te rijmen met het begrip "rechtsstaat" als hiervoor omschreven.

Fata morgana

8. De Surinaamse Grondwet mag dan bepalen dat het leger zijn taak uitoefent "onder verantwoordelijkheid van en in ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsbeginselen", maar de facto was er geen sprake van ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag vooral niet toen Bouterse zelf president werd. De facto werd het leger immers niet aan geldende rechtsregelen gehouden. Burgers werden naar hartenlust vermoord. Denk bijvoorbeeld aan het reeds genoemde Moiwana. In deze context rijst de vraag wat een rechtsstaat die op papier bestaat eigenlijk waard is. Het antwoord is "niks". Zo'n situatie is pure volksverlakkerij. Dan is de rechtsstaat een fata morgana. De werkelijkheid was in die tijd

grimmig en schizofreen.

9. Surinaamse rechters, officieren van justitie en advocaten hebben, net als vele collega's in Chili, Argentinië en Brazilië, om maar een greep te doen, lange tijd gefunctioneerd in wat Sergio Politoff een schizofreen rechtssysteem noemt². Die schizofrenie was in de Surinaamse rechtspleging volop aanwezig. Alles leek immers normaal. De politie regelde het verkeer, arresteerde dieven en verkrachters, en rechters vonnisten in dat soort zaken op volkomen reguliere wijze, evenals bijvoorbeeld in echtscheidingszaken. Maar het wás niet normaal. De grimmige werkelijkheid van wat zich op Bastion Veere had voltrokken bleef tot aan de vervolgingsbeschikking van het Hof van Justitie van 30 oktober 2000 volledig buiten het juridische blikveld. In feite werd voor de daders van de Decembermoorden al die tijd een privilegering in de vorm van straffeloosheid geclaimd en Surinaamse juristen willigden die claim blijkens de praktijk van de strafrechtspleging geruisloos in (vgl. Politoff, o.c., blz. 377). Terecht merkt Politoff op³, dat het kernprobleem voor rechters of beter gezegd vervolgingsambtenaren in dictaturen de prijs is die zij vanuit hun eigen waardigheid bereid zijn te betalen voor de eigen carrière, en vooral, of men nog in staat is de eigen werkzaamheden als rechtsstatelijke vervolging en rechtspraak te bestempelen. Iets soortgelijks geldt uiteraard ook in het bijzonder voor officieren van justitie, nu zij beschikken over een vervolgingsmonopolie waarbij zij het opportunititeitsbeginsel plegen toe te passen. Zie art. 156 Sv Sur.: “Van vervolging kan worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend”.

² ‘Rechters in militaire dictaturen’: NJB 1984, blz. 377-382, i.h.b. blz. 379

³ o.c., blz. 380

Beëindiging schizofrene juridische werkelijkheid

10. Maar uiteindelijk hebben de Surinaamse rechters en het openbaar ministerie zich op een bewonderenswaardige wijze ontworsteld aan de schizofrene juridische werkelijkheid en deze krachtdadig een halt toegeroepen. En dat deden zij vanuit een zeer lastige positie. Want anders dan bij de vervolging en berechting van staatshoofden, regeringsleiders en militaire leiders uit onder meer Uruguay, Argentinië, Chili, Ethiopië, Rwanda en Joegoslavië, was er in Suriname geen gewijzigde interne machtsverhouding. De Surinaamse rechters spraken recht in het hol van de leeuw. Zij moesten in het Decembermoordenproces, waarin de zwaarst denkbare misdrijven en straffen op het spel stonden, een uitspraak doen over een hoofdverdachte die tevens president en opperbevelhebber van het leger was. Een verdachte bovendien die rechters beëdigde. Een hoofdverdachte dus met heel veel macht waarvan al snel een *chilling effect* kon uitgaan. En de hoofdverdachte in kwestie liet ook niet na dat *chilling effect* waar mogelijk te bevorderen.

11. Zo zorgde hij er in 2010 voor dat de beveiliging van de rechters van de Krijgsraad werd teruggeschroefd, zogenaamd omdat nu eenmaal op alle diensten binnen Justitie en Politie bezuinigd moest worden. Dit was een onvervalste en pure “judasstreek”. De commissie die deze beveiliging regelde werd opgeheven en de beveiliging werd teruggebracht en overgeheveld naar de Surinaamse veiligheidsdienst. En die veiligheidsdienst staat en stond onder rechtstreeks gezag van de president! Hoe bizar. De hoofdverdachte in het December-

moordenproces moest dus zijn eigen rechters gaan bewaken. Het tekent de uiterst grimmige sfeer rond dit proces en de ondermijnende krachten van de rechtsstaat of wat daarvoor moest doorgaan.

Beklag over niet-vervolging en moedige beslissing Hof van Justitie

12. In maart 2000 werd evenwel door een tiental verenigingen bij het Hof van Justitie geklaagd over het niet instellen van vervolging tegen Bouterse en zijn mededaders voor het medeplegen van moord. Tekenend voor de passieve houding van het Surinaamse OM destijds was dat het de beklagprocedure van meet af aan ondermijnde en saboteerde. Zo voldeed het niet – ook niet na verleend uitstel – aan de opdracht van het hof om aangaande het beklag schriftelijk verslag te doen. Aldus schond het OM een expliciete juridische verplichting (art. 5 Reglement op de inrichting en samenstelling van de Surinaamse rechterlijke macht). In wezen stak het O.M. een middelvinger op naar de rechterlijke macht. Daarnaast handelde het ook overigens buitengewoon laakbaar nu het beklag een gruwelijke vijftienvoudige moord betrof. In zijn vervolgingsbeschikking van 30 oktober 2000 gaf het Hof van Justitie het OM op dit punt dan ook terecht een veeg uit de pan door te overwegen dat het OM geen deugdelijke reden had opgegeven voor het verzuim het verlangde verslag uit te brengen. Overigens verdient hierbij te worden opgemerkt dat artikel 4 van het zojuist genoemde reglement de procureur-generaal bij het Hof van Justitie *verplicht* om bevelen na te komen die hem in zijn ambtsbetrekking door of vanwege de president worden gegeven. Of het OM in casu geen verslag uitbracht vanwege een presidentieel bevel is niet bekend. Maar als dat wel het geval was hebben we te maken met een Duitse

situatie van weleer, te weten “Befehl ist Befehl”.

13. De vervolgingsbeschikking van het hof was kort en helder. Het hof overwoog dat “in het algemeen belang de mogelijke verjaring van het recht tot strafvervolging in casu dient te worden gestuit”, en beval de procureur-generaal een strafvervolging in te stellen tegen Bouterse en degenen die verder daarvoor in aanmerking komen. Met dit beroep op het algemeen belang werd kort maar krachtig gezegd dat Suriname een rechtsstaat moet zijn en dat niemand boven de wet staat, ook een ex-legerleider, parlementslid of president niet. De rechters die deze beschikking hebben gegeven waren S.S. Ombre, P.G. Wolfs en A.A. Hermelijn. Drie Surinaamse helden die een standbeeld verdienen. Zij deden Suriname de rechtsstaat cadeau.

Amnestiewet en spookhof

14. De leeuw die ik eerder noemde liet geen middel onbeproefd het proces te saboteren. De ultieme poging daartoe is zonder enige twijfel de Amnestiewet die op 4 april 2012 na lang debatteren werd aangenomen door de Surinaamse Assemblée. Met deze amnestiewet wilde Bouterse zichzelf en zijn kompanen amnestie verlenen voor de Decembermoorden. En daarmee ontspoon zich een thrillerachtig juridisch steekspel, waarin iedere moraliteit werd opgeofferd. Zo gaat dat in staten die geen rechtsstaat zijn. Suriname liet het zich allemaal welgevallen. Het motto was immers “Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral”⁴

⁴ Bertold Brecht, Dreigroschenoper (1928)

Inzet was art. 131 Grondwet, dat in het derde lid bepaalt dat “elke inmenging inzake de opsporing en de vervolging en in zaken bij de rechter aanhangig” verboden is. De vraag rees of de Amnestiewet een zodanige verboden inmenging opleverde.

Krijgsraad en grondwet

15. Op 11 mei 2012 besliste de Krijgsraad dat hij niet bevoegd was om de Amnestiewet rechtstreeks aan dit grondwettelijke inmengingsverbod van art. 131 Sur. Gw te toetsen. Dat zou volgens de Krijgsraad moeten geschieden door het in art. 144 Sur. Gw genoemde Constitutioneel Hof. Met het oog daarop werd het onderzoek ter terechtzitting geschorst. De Grondwet omschrijft het Constitutioneel Hof als een onafhankelijk orgaan waarvan de leden op voordracht van de Assemblée door de president – de hoofdverdachte dus – worden benoemd en dat tot taak heeft wetten aan de Grondwet en verdragen te toetsen. Met de verwijzing door de Krijgsraad naar dit Constitutioneel Hof kreeg het proces een hoog kafkaësk karakter. Want feitelijk bestond dat hof nog niet! Het ging dus om een spookhof ofwel ‘ghost court’. En art. 144, vierde lid, Sur. Gw bepaalt – sinister genoeg – dat nadere regels over de samenstelling, de inrichting, de werkwijze en de rechtsgevolgen van beslissingen van het Constitutioneel Hof bij wet worden vastgesteld. Gelet op Bouterses meerderheid in het parlement en het naar zijn pijpen dansen van de minister van Justitie, kwam dit erop neer dat al deze essentiële aspecten van het Constitutioneel Hof door de hoofdverdachte in het strafproces zelf zouden kunnen worden vastgesteld, en, niet te vergeten, op een moment naar zijn keuze. De regie over het strafproces werd zo de facto in handen van de hoofdverdachte

gelegd. Een juridische absurditeit dus, die in iedere rechtsstaat ondenkbaar zou zijn. Deze interlocutoire uitspraak van de Krijgsraad was natuurlijk een domper van jewelste. En niet alleen een domper, maar ook gelet op de hierna te vermelden rechtspraak van het Inter-Amerikaanse hof voor de rechten van de Mens een pijnlijke fout.

16. De beslissing van de Krijgsraad bleek volgens deze rechtspraak een ernstige juridische misslag te zijn. Gelukkig werd er negentien maanden later korte metten mee gemaakt door het Hof van Justitie. Op 27 januari 2014 vernietigde het hof de beslissing van de Krijgsraad. Hoe kwam het hof tot deze moedige beslissing?

Ingreep Hof van Justitie

17. Net als in Nederland kan de strafrechter in Suriname een strafvervolgung voor bepaalde tijd schorsen om de uitspraak van de burgerlijke rechter af te wachten over een geschilpunt van burgerlijk recht. Uit de juridische literatuur en rechtspraak blijkt echter zonneklaar dat onder een geschilpunt van burgerlijk recht niet een geschilpunt van constitutioneel recht valt. En de vraag, of de vermaledijde Amnestiewet gezien het grondwettelijke inmengingsverbod in een strafproces mocht worden betrokken, is, hoe lenig van geest een strafrechter ook niet is, absoluut géén burgerlijk rechtsgeschil. Het Hof van Justitie bracht dit in hoger beroep als volgt onder woorden:

“Nu de wetgever niet expliciet de mogelijkheid van schorsing van de vervolging wegens een prealabel constitutioneel vraagstuk heeft geschapen, lag het niet op de weg van de Krijgsraad artikel

5 WvSv zodanig extensief te interpreteren dat naast een geschilpunt van burgerlijk recht ook een geschilpunt van administratiefrechtelijke aard en zoals in casu aan de orde is, een geschil van constitutionele aard, tot de mogelijkheden behoort om de vervolging te schorsen. De Krijgsraad mocht derhalve de vervolging niet schorsen om een rechtsvraag van constitutionele aard beantwoord te krijgen nu daarin door de wetgever niet is voorzien. Een dergelijke extensieve interpretatie van artikel 5 WvSv is in strijd met het strafvorderlijke legaliteitsbeginsel neergelegd in artikel 1 WvSv, luidende: “Strafvordering heeft alleen plaats op de wijze bij de wet voorzien”.

18. Vooral die laatste zinsnede behelst een snoeiharde terechtwijzing van zowel het Openbaar Ministerie, dat dit dwaalpad voor de Krijgsraad had geëffend, als de Krijgsraad zelf. Want als je als Openbaar Ministerie of als rechter ingeprent moet krijgen dat je beslissing niet bij wet is voorzien, is er wel iets grondigs mis met je vereiste wetskennis. Met de correctie door het Hof van Justitie is voorkomen dat een Constitutioneel spookhof zijn intrede zou doen in het toch al tergend langzaam verlopende strafproces. De zaak moest verder.

Tweede ingreep Hof van Justitie

19. Maar helaas gebeurde dat anderhalf jaar lang om onopgehelderde redenen niet. Enkele nabestaanden dienden daarop in augustus 2015 een klacht in bij het Hof van Justitie, waarin zij een bevel tot verdere vervolging eisten. En in december van dat jaar gaf het Hof van Justitie die nabestaanden opnieuw gelijk. Het hof beval het OM de vervolging

van Bouterse en medeverdachten te hervatten. Die werden daarop gedagvaard om in maart 2016 voor de Krijgsraad te verschijnen. De enkele omstandigheid dat een nieuw ofwel tweede vervolgingsbevel van het hof nodig was om het Openbaar Ministerie in beweging te krijgen is ronduit een schande en rechtsstaat onwaardig.

Onbekende rechtspraak Inter-Amerikaanse mensenrechtenhof

20. Maar in maart 2016 kwam er een teleurstelling voor de nabestaanden.

Mr. Roy Elgin, de Auditeur-Militair – het lid van het OM dat in militaire strafzaken de taak van het OM uitoefent – stelde zich bij de Krijgsraad op het standpunt dat de beschikking van het hof om de zaak te hervatten onuitvoerbaar was nu de Amnestiewet naar hij meende nog altijd van kracht was. Volgens de Auditeur-Militair bleef die wet gewoon gelden zolang niet was aangetoond dat die in strijd was met de Grondwet. Elgin: "De wet is hard, maar de wet geldt (oftewel *lex dura, sed lex*). De uitspraak van het hof verandert daar niets aan. Ik sta constant onder kritiek en ga mij niet verlagen door de wet te negeren." Ziehier hoe de Auditeur-Militair alweer boog voor een intrinsiek foute wet. Klaarblijkelijk was ook Mr Elgin niet op de hoogte van de toen geldende rechtspraak van het Inter-Amerikaanse Hof voor de rechten van de Mens. In de zaak *Gutiérrez-Soler* tegen Colombia had dit Mensenrechtenhof reeds op 12 september 2005 – dus 11 jaar vóór de misslag van Elgin – het navolgende beslist (zie par. 97):

“The State shall refrain from resorting to amnesty, pardon, statute of limitations and from enacting provisions to exclude liability, as well as measures, aimed at preventing criminal prosecution or at voiding the effects of a conviction.”

En ook op 1 maart 2005 overwoog ditzelfde hof in de zaak Serrano-Cruz Sisters tegen El Salvador (pag. 172):

“The State must abstain from using figures such as amnesty and prescription or the establishment of measures designed to eliminate responsibility, or measures intended to prevent or suppress the effects of a conviction.”

21. Beide uitspraken blinken uit in heldere taal. In Gutiérrez-Soler benadrukte het hof de verplichting van de Staat “to investigate the facts of the instant case and to identify, try and punish the perpetrators”. De Staat is in geval van mensenrechtenschendingen, aldus het hof verplicht “to combat such a situation by all available means”.

En in Serrano Cruz Sisters herhaalt het hof de verplichting mensenrechtenschendingen te bestraffen. Veelzeggend is ook nog dat het hof overwoog:

“... all amnesty provisions on prescription and the establishment of measures designed to eliminate responsibility are inadmissible...”.

22. Hoe is het mogelijk dat de Auditeur-Militair, toch ook niet de eerste de beste met zulke baarlijke nonsens, die regelrecht in strijd was met deze vaste rechtspraak van het Inter-Amerikaanse hof, op de proppen kwam. Die was helaas aan Surinaamse dovemans-oren gericht. Hoe is het mogelijk dat de Auditeur-militair geen lering heeft getrokken uit deze rechtspraak van het hof, waarin de vloer wordt aangeveegd met zijn juridische flauwekul? Is er dan op zijn parket niemand geweest die hem kon attenderen op zijn mensenrechtelijke ondermaatse standpunt?

We zullen het helaas niet weten. Door dit vermaledijde standpunt van het OM was er, zoveel is duidelijk, een spannende situatie ontstaan. Want zou de Krijgsraad een uitweg weten te vinden uit het juridische moeras waarin dit strafproces inmiddels was beland? Het antwoord luidt, gelukkig, ja, maar niet door de rechtspraak van het Inter-Amerikaanse hof.

Uitweg uit juridisch moeras via de mensenrechten

23. Op 9 juni 2016, kwam de Krijgsraad op haar dwaalspoor terug met een zeer fraaie juridische oplossing, waar het Hof van Justitie overigens al op had gewezen. De Krijgsraad heeft klaarblijkelijk opnieuw het Grondwettelijk toetsingsverbod onder de loep genomen. Dat verbod, neergelegd in art. 80, tweede lid, Sur. Gw, luidt: “De wetten zijn onschendbaar, behoudens het bepaalde in de artikelen 106, 137 en 144 lid 2.” Het laatstgenoemde artikel, 144 lid 2, betreft grondwetstoetsing door het reeds genoemde Constitutionele spookhof. En dat was een doodlopende weg. Maar er waren dus nog twee uitzonderingen op de onschendbaarheid van wetten: de artt. 106 en 137. Stond daarin voor de Krijgsraad misschien iets bruikbaar?

24. Art. 106 Sur. Gw bepaalt dat Surinaamse wetten geen toepassing vinden indien die toepassing onverenigbaar zou zijn met eenieder verbindende bepalingen van verdragen. En art. 137 Sur. Gw houdt in: “Voor zover de rechter in een concreet aan hem voorgelegd geval toepassing van een bepaling van een wet strijdig oordeelt met één of meer der in Hoofdstuk V genoemde grondrechten, verklaart hij die toepassing voor dat geval ongeoorloofd.” Eén van de grondrechten in de

Surinaamse Grondwet is het recht op een eerlijk en openbaar proces binnen een redelijke termijn door een onafhankelijke en onpartijdige rechter. Dat grondrecht staat in art. 10 Sur. Gw.

Krijgsraad zoekt heil in de Grondwet

25. De overweging van de Krijgsraad kwam erop neer dat, omdat het Constitutioneel Hof feitelijk nog niet was opgericht, er strijd was ontstaan met het grondrecht op een eerlijk proces binnen een redelijke termijn. Oftewel met het grondrecht van art. 10 Sur. Gw, en het vergelijkbare mensenrecht in o.a. art. 14 IVBPR. Op deze grondslagen besliste de Krijgsraad dat de Amnestiewet in deze strafzaak buiten toepassing moest worden gelaten en dat het proces op 30 juni 2016 hervat moest worden voor het requisitoir. In deze moedige beslissing van de Krijgsraad echoot Gustav Radbruch na, die ooit treffend opmerkte dat mensenrechten niet ergens “im Himmel der Werte über uns wohnen”, maar “im Richterstande” verwezenlijkt moeten worden⁵. De beslissing was vanzelfsprekend een juridische mokerslag voor de Auditeur-Militair en Bouterse. Maar het weerhield de moordverdachte er niet van onverdroten voort te gaan met traineren, chicaneren en ondermijnen van de rechtsstaat.

Bevel in het belang van de staatsveiligheid

26. Klaarblijkelijk was de Surinaamse Grondwet Bouterse's favoriete lectuur, want hij kwam op het idee om art. 148 Sur. Gw in stelling te brengen. Op grond van dat artikel mag de regering in het belang van

⁵ Eine Feuerbach-Gedenkrede, 1952, blz. 33

de staatsveiligheid in concrete gevallen bevelen inzake vervolging geven aan de procureur-generaal. Op grond hiervan, dacht de toenmalige president, zou hij de procureur-generaal kunnen bevelen de vervolging te beëindigen van – zoals hij het eufemistisch noemt – “de in aanmerking komende personen m.b.t. de gebeurtenissen op 7, 8 en 9 december 1982”. Hij was kennelijk te laf zijn eigen naam te noemen en dus zocht hij zijn toevlucht tot een verhullende omschrijving.

27. Om de conclusie te onderbouwen dat de Surinaamse staatsveiligheid in gevaar werd gebracht door de voortzetting van het proces, produceerde Bouterse maar liefst 5 pagina's onleesbare dictatoriale kletspraat, waarvoor de stafjuristen die dat voor hem op papier hebben gezet zich diep zouden moeten schamen. Overigens merkte Alexis de Tocqueville al in 1836 op dat er náást de despoot die de orders geeft, bijna altijd een jurist is die de daden van willekeur regelt en coördineert. “Wie alleen aan de Koning denkt, en niet aan de jurist, kent slechts één kant van de tirannie”, aldus Alexis de Tocqueville.⁶ Onwillekeurig moest ik hierbij denken aan Roland Freisler. Hij was een Duitse nationaalsocialistische jurist en rechter, die verantwoordelijk was voor talloze doodvonnisen en die ook uitsprak met de legendarische woorden “Im Namen des deutschen Volkes wurden Sie zum Tode verurteilt”. Ofschoon geen jurist is Bouterse de Surinaamse Freisler vooral omdat hij net als Freisler zelf het doodvonnis aan de slachtoffers mededeelde. Met dit verschil dat Freisler bij het medelen

⁶ *Oeuvres complètes*, Tome II, 1952, blz. 58.

van deze onheilstijding geen whisky dronk.⁷

Dictatoriale kletspraat

28. De dictatoriale kletspraat van Bouterse hield onder meer in dat de Krijgsraad met zijn uitspraak van 9 juni 2016 de Grondwet zou hebben genegeerd, met als gevolg “dat zich een dusdanig rechtsonzekere situatie voordoet dat de rechtsstaat ernstig verzwakt is. En wanneer in een land de rechtsstaat wankel is, kan de orde, wet en recht niet meer gehandhaafd of gegarandeerd worden. Hierdoor is de staatsveiligheid van Suriname niet meer gegarandeerd. Deze ernstige verstoring van het evenwicht tussen de drie staatsmachten maakt dat de consequenties hiervan voor land en volk niet te overzien zijn.” Het is natuurlijk een gotspe dat Bouterse zijn zorgen uit over de rechtsstaat.

De president die tevens moordverdachte is meende ook nog te moeten orakelen “dat de uitspraak van de Krijgsraad van 9 juni 2016 een onoverkomelijke verstoring betekent van het harmonisch functioneren van de Surinaamse samenleving, waarbij de handhaving van deze uitspraak herstel van de harmonie onmogelijk maakt, en dat deze uitspraak ook niet in het belang is van de staatsveiligheid. Dat met het wegnemen van deze oorzaak een begin kan worden gemaakt met het herstel van het evenwicht en herstel van de rechtszekerheid en hiermee met de rust in de samenleving.” Zonder twijfel hield dit een onverholen bedreiging van de Surinaamse rechtsstaat in. Want er was maar één in het land die gevaarlijk was voor de staatsveiligheid en dat was Bouterse zelf.

⁷ Zie Krijgsraadvonnis pg. 35 t/m 38

Weinig heldhaftig bevel Procureur-Generaal

29. En dit alles mondde op 29 juni 2016, één dag voordat de Auditeur-Militair zijn requisitoir zou houden, uit in een op art. 148 Sur. Gw gebaseerd bevel van de procureur-generaal de vervolging te beëindigen. Dat Bouterse zich erover beklaagde dat de rechtsstaat in gevaar werd gebracht was natuurlijk zoals al opgemerkt een gotspe. Als er één man is die het recht heeft verspeeld zich daarover te beklagen, dan is hij het wel. Ook was het zonder meer een sterk staaltje Machiavellistisch machtsmisbruik, want de resolutie waarin het bevel van de president was vervat ontbeert een grondwettelijke basis. Art. 148 Sur. Gw, waarop Bouterse zich nadrukkelijk beriep, geeft immers uitsluitend de *regering* een bevel bevoegdheid en niet de president. En uit art. 116 Sur. Gw volgt dat regering en president niet hetzelfde zijn. Dit democratische inzicht was niet verrassend voor Bouterse *terra incognita*.

30. Hoewel er dus van alles mis was met Bouterse's resolutie, diende de slaafse Auditeur-Militair direct de volgende dag, op instructie van de procureur-generaal, bij de Krijgsraad het verzoek in het strafproces met onmiddellijke ingang te beëindigen. Van mensenrechten had deze weinig heldhaftige juridische kongsi in Paramaribo helaas niet gehoord. Idem van de rechtspraak van het Inter-Amerikaanse mensenrechtshof. Zij deden braaf hetgeen ze was opgedragen. Er was geen spoor van verzet tegen deze ondermijning van de rechtsstaat door de president te bekennen. Het onderzoek ter terechtzitting werd daarop geschorst. Voor veel te lange tijd, als men het mij vraagt. Maar gelukkig

vond het Openbaar Ministerie zeven maanden later, op 30 januari 2017, bij de Surinaamse rechter opnieuw zijn Waterloo. Want de Krijgsraad wees het verzoek het strafproces te beëindigen resoluut af.

Krijgsraad prent Bouterse leer van de machtenscheiding in

31. Allereerst stelde de Krijgsraad wat Bouterse's bevel betreft fijntjes en moedig vast: “Het gegeven bevel is gericht tot de hoogste vervolgingsautoriteit hier te lande, zijnde de procureur-generaal van Suriname, en niet tot de Krijgsraad als bijzondere rechtsprekende instantie. De Krijgsraad zal derhalve niet in de beoordeling van de onderhavige resolutie treden, doch slechts oordelen over het door de Auditeur-Militair - volgens zijn mededeling op instructie van de procureur-generaal - gedaan verzoek.”

32. Staatsrechtelijk gezien is dit een juweel van een beslissing. Want hiermee werd de leer van de scheiding der machten nog eens bij het OM en de Surinaamse president ingeprent. Na aldus de rechterlijke onafhankelijkheid van de uitvoerende macht te hebben gemarkeerd, overwoog de Krijgsraad dat uit diverse bepalingen in het WvSv duidelijk blijkt dat: “(...) indien de strafzaak reeds bij de strafrechter aanhangig is, er een eind komt aan de heerschappij van het Openbaar Ministerie c.q. de Auditeur-Militair om af te zien van vervolging c.q. verdere vervolging.”

Derde ingreep Hof van Justitie

33. Juridische adderonder het gras was dat het WvSv het OM geen bevoegdheid verleent in deze fase van het strafproces te vorderen dat het strafproces wordt beëindigd. De afwijzing van het verzoek van de Auditeur-Militair was daarom geen beschikking waarbij een krachtens het wetboek genomen vordering niet was toegewezen. En op die juridisch-technische grond werd later de procureur-generaal, die tegen de afwijzing in appel was gegaan, door het Hof van Justitie “met niet-ontvankelijkheid van het ingestelde appel begroet”. Dat gebeurde op 11 mei 2017. Opnieuw leed zo een poging tot obstructie door de president door een moedige rechterlijke uitspraak schipbreuk. De ongemakkelijke vraag blijft wel hangen hoe het mogelijk is dat ook een procureur-generaal kennelijk voormelde rechtspraak van het Inter-Amerikaanse hof niet kent en dezelfde juridische misslag beging als de Auditeur-Militair.

Requisitoir Auditeur-Militair

34. Nadat deze obstructiepoging definitief was geneutraliseerd, was nu dan eindelijk de weg vrij voor het requisitoir. En zo geschiedde het dat mr. R.H. Elgin, de Auditeur-Militair in deze zaak, in een 35 pagina's tellend requisitoir op 28 juni 2017 tot bewezenverklaring van de tenlastegelegde strafbare feiten rekwireerde. Dat was gelet op zijn eerdere tekortkomingen eigenlijk verrassend. Maar het bewijsmateriaal was zo overstelpend dat hij ook niet anders kon.

35. Elgin merkte in zijn requisitoir overigens terecht op dat de verdachten zich de hoedanigheid van rechter en beul hadden aangemeten. Zij hebben zonder enig vorm van proces en dus met schending van wetten en verdragen op wreedaardige wijze het leven van hun medemens ontnomen. “De onherstelbare schade aangericht aan de slachtoffers, hun nabestaanden en het Surinaams volk maakt dat de vervolging de Krijgsraad vraagt verdachte voor het onder A wettig en overtuigend bewezen geachte te willen opleggen een onvoorwaardelijke gevangenisstraf voor de duur van 20 jaren.”

36. De strafeis van 20 jaar behelst de maximale tijdelijke gevangenisstraf voor de in 1982 begane moorden. In de strafeis is niet gemotiveerd waarom levenslange gevangenisstraf geen passende straf zou zijn. De geëiste straf van 20 jaar kan gelet op de leeftijd van de hoofdverdachte de facto neergekomen op een levenslange gevangenisstraf. En dat is een schrale troost. Want dat heeft hij wat mij betreft geheel verdiend. Zeker als ik de strafmaat in Nederland in het Passageproces (Holleeder) en het Marengoproces (Taghi) als kompas gebruik. Helaas moet ik op dit punt nog wel een juridische absurditeit melden. En die absurditeit is dat de Surinaamse Grondwet Bouterse in principe toestaat zichzelf gratie te verlenen indien hij opnieuw president wordt. Maar wellicht zou zo'n gratie, net als destijds in Argentinië en Peru door de rechter weer ongedaan gemaakt kunnen worden. Of de Surinaamse rechtsstaat de vlag kan uithangen, zal dus nog moeten blijken. Want het gevaar voor zo'n juridische putsch is nog niet geheel en al geweken, nu Bouterse theoretisch aan de komende verkiezingen in 2025 kan meedoen.

Moedige rechters

37. De Krijgsraad en het Hof van Justitie in Suriname hebben in het Decembermoordenproces hoe dan ook glashelder hun geestelijke onafhankelijkheid getoond tegenover het presidentiële en militaire gezag van Bouterse. Luid en duidelijk hebben zij het signaal afgegeven dat zij tegenspraak niet schuwen. Zij hebben de kerntaak van de rechter in een samenleving centraal gesteld: op onafhankelijke, onbevagen en integere wijze rechtdoen. Daar is vanwege de intimiderende omstandigheden moed voor nodig. Zij zijn magistraten die in de frontlinie van de rechtsstaat tonen dat zij zich niet wensen over te geven aan een machthebber om diens onrecht te bezegelen. Deze magistraten geven ervan blijk hun land, geweten en volk niet te willen verraden voor een goed salaris en een eervolle baan.

Strafmotivering

38. Het is daarom goed nog kort stil te staan bij enkele strafmaatoverwegingen van het hof van justitie in zijn vonnis van 20 december 2023. Het hof heeft duidelijk te kennen gegeven gedacht te hebben aan een levenslange gevangenisstraf. Maar om een aantal redenen heeft het hof mede gelet op de huidige leeftijd van Bouterse geen aanleiding gezien een levenslange gevangenisstraf, ondanks de immens geschokte maatschappelijke rechtsorde, op te leggen.

Het hof heeft verder nog overwogen de noodzaak van een bevel gevangenneming niet in te zien. En op dit onderdeel is helaas sprake van een uitglijer. Het hof overwoog in dit verband dat het in casu een vonnis van het hof betreft waartegen geen gewoon rechtsmiddel openstaat ten gevolge waarvan het vonnis kracht van gewijsde heeft

verkregen en voor tenuitvoerlegging vatbaar is. Op zich allemaal juist. Toch is sprake van een uitglijder die Bouterse in staat heeft gesteld te vluchten en zich te onttrekken aan de tenuitvoerlegging van het hofvonnis. Zonder enige twijfel valt zo'n lafhartige vlucht aan te merken als een ondermijning van de rechtsstaat.

Waarom een uitglijder?

39. Het hof wijst erop dat ingevolge het systeem van de wet het op de weg van de vervolging ligt om in het "na-traject" van het uitgesproken vonnis tot tenuitvoerlegging daarvan conform de toepasselijke wettelijke bepalingen over te gaan. Het hof miskent echter dat een onmiddellijke gevangenneming een wezenlijk onderdeel is van een wettelijk verankerde tenuitvoerlegging. Gevangenneming is namelijk een vorm van voorlopige hechtenis, die ook bevolen kan worden als een "reparatievoorziening" en als er sprake is van gevaar voor vlucht.⁸ Deze reparatiemogelijkheid kan ook in hoger beroep worden toegepast als de gronden voor voorlopige hechtenis nog bestaan. En dat er gevaar was voor vlucht is nu wel gebleken: the proof is in eating the pudding.

Reparatie-verzuim

40. Dat in casu alle redenen bestonden voor een reparatie, volgt reeds uit het feit dat voorlopige hechtenis reeds aan het begin van de vervolging en berechting van Bouterse had moeten worden gevorderd en opgelegd. Maar het lamlendige Surinaamse O.M. dat evident niet stond te trappelen om tot vervolging over te gaan was kennelijk te bevreesd om dat in 2000 bij de aanvang van het onderzoek te doen. Jazeker, ik gebruik de kwalificatie lamlendig. Want waar ter wereld

⁸ Vgl. G.J.M. Corstens, Het nederlandse strafprocesrecht, pag. 468, 469, 10° dr.

wordt een meervoudige moord berecht zonder voorlopige hechtenis toe te passen? Het verzuim reeds vanaf het begin voorlopige hechtenis toe te passen mag dus gerust een aanfluiting van het Surinaamse rechtssysteem worden genoemd. En vandaar dat in de titel van deze lezing is stilgestaan bij de vraag of de vervolging en berechting van Bouterse een luchtspiegeling ofwel een fata morgana is geweest.

41. Aangezien een bevel gevangenneming als reparatiemogelijkheid had kunnen dienen om de vlucht van Bouterse te voorkomen zijn de overwegingen van het hof om de vordering van de PG hieromtrent af te wijzen niet anders aan te merken dan als een onjuiste inschatting van de malicieuze intenties van Bouterse aan wie het begrip rechtsstaat niet is besteed.

Maar deze juridische blunder, kennelijk voortspuitend uit een verkeerde inschatting van Bouterse's scenario, heeft naar het mij voorkomt niet tot gevolg dat de geldigheid van de Surinaamse rechtsstaat wezenlijk is aangetast en het "cadeau-gehalte" door de moedige Surinaamse vonnissen in deze zaak op de tocht is komen te staan. Immers hoe we het ook wenden of keren, het recht heeft gezegevierd. Ondanks alle kritiek is dit het enige dat uiteindelijk het zwaarste weegt.

Slot

42. De Surinaamse rechters verdienen hulde. Zij hebben ervoor gezorgd dat Suriname een rechtsstaat in optima en forma is. Daar doet voormelde schoonheidsfout niet aan af. Ik sluit daarom af met te zeggen dat de rechtsstaat Suriname een kostbaar bezit is en na zoveel

jaren van intense rechtsstrijd een cadeau is dat wij slechts kunnen koesteren en verdedigen.